

ляющих бытие фирмы. Принципиальным в этом случае является ответ на вопрос, как (каким образом) достигается соединение двух исходно замкнутых систем? Насколько логичен и непротиворечив такой подход вообще?

Базовые предпосылки анализа гибридов состоят в то, что, решения о вхождении (сохранения участия) в гибриды принимается не индивидом вообще, а идолом, обладающим более совершенными когнитивными характеристиками и более полной рациональностью. Вместе с тем, по предположению в предшествующих реальных практиках он уже состоялся в качестве главы иерархии, и поэтому открытым оста-

ётся вопрос об обстоятельствах, вынудивших его участвовать в гибридных конструкциях.

В целом, подводя итоги этого краткого исследования, хотелось бы обратить внимание заинтересованной аудитории на далеко не исчерпанные возможности методологии экономической теории, обеспечивающей возможность решения прикладных управленческих задач и расширяющей представление о содержании и направленности процессов, составляющих объект управленческих воздействий.

Статья поступила в редакцию 05.02.2007

**О.В. ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ, к.е.н., доцент,**  
*Тернопільський національний економічний університет*

### **РОЛЬ ИНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ОСНОВ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ**

В економічній науці Заходу напрямок, що вивчає проблематику економічної ефективності ринку та соціальну привабливість альтернативних економічних рішень, окреслює шляхи підвищення суспільної корисності, отримав назву “економіка добробуту” (*welfare economics*). Економіка добробуту описує умови економічного оптимуму в суспільстві та його підсистемах, досліджує загальну ефективність економіки, а також її частин, включаючи розподіл вироблених в суспільстві благ. Особи й інституції, що проводять економічну політику, для досягнення оптимальних результатів можуть користуватися різними інструментами – податками, тарифами, ліцензіями, квотами, ставками позичкового процента тощо. Все це об’єднує економічну поведінку, суспільну кооперацію, соціальні процеси та політику, а також потребує відповідних засобів математичного моделювання, які давали б змогу досліджувати суспільне агрегування політичних та соціальних механізмів із нормативними економічними рішеннями.

Відмінні ознаки позитивного та нормативного підходів до дослідження явищ та процесів, які відбуваються в економічних системах (згідно поглядів американського економіста Фріца Махлупа) визначаються тим, що предметом нормативної економіки є прийняття рішень, які ґрунтуються на оціночних судженнях – вона стосується того, що має бути, на відміну від позитивної економіки, яка дає змогу науково пояснити функціонування економіки та стосується того, що є, або того, що може бути [1, с.

102-103]. Прихильниками позитивного погляду на дослідження соціально-економічних процесів є Й.Шумпетер, Ф.Гайєк, М.Фрідмен, тоді як адептами нормативної думки виступають А.Вагнер, Р.Ноузік, Дж.Роулз.

Після Другої світової війни в аналізі суспільних процесів в широкому розумінні, що охоплює економічні, соціальні і політичні явища з їх взаємозв’язком між собою, виокремилися два напрямки. Перший пов’язаний з теорією ігор, яка після появи фундаментальної праці Дж. фон Неймана і О.Моргенштерна “Теорія ігор і економічна поведінка” в 1943 р. за порівняно короткий час довела свою дієвість як інструмент дослідження економічної поведінки, суспільної кооперації та стратегічного аналізу. Другий напрям виник на основі запропонованої К.Ерроу на початку 50-х рр. XX століття теорії колективного вибору й індивідуальних оцінок, що відкрив нові можливості в дослідженнях агрегування політики з економічними рішеннями. Значною мірою ці напрямки розвивалися незалежно, хоча і виникли окремі розділи досліджень, де вони досить плідно взаємодіють [2, с. 125-126].

Теорія добробуту виходить з того, що безліч рішень суспільної важливості не можуть прийматися на основі лише ринкових механізмів через те, що тоді кооперативні механізми не будуть ефективно задіяні при децентралізованих діях агентів. До найхарактерніших прикладів належать принципи справедливості розпо-

© О.В. Длугопольський, 2007

ділу витрат і благ в суспільстві, виробництво колективних благ, ціноутворення в природних монополіях, соціально-економічні рішення, які приймаються через процедури голосування. Для виправлення відповідних недоліків ринкових механізмів прихильники економіки добробуту пропонували безліч різних нормативних підходів та прагнули переконати тих, хто приймає рішення, в необхідності втілення їх в реальність.

Сучасне теоретичне обґрунтування цих нормативних положень набуло характеру спеціальних аксіоматичних систем, що висвітлено в праці лауреата Нобелівської премії з економіки 1998 р., італійського економіста Амартьї Сена “Колективний вибір і соціальний добробут” [3]. Одним з головних завдань теорії добробуту

є аналіз системи розподілу витрат та благ в суспільстві, який має вирішити основну конфліктну ситуацію, пов’язану з тим, що кожен агент при меншому внеску прагне отримати якнайбільше. Існують основних три підходи до опису і моделювання таких явищ: 1) підхід фізичного типу, який описує взаємодію людей подібно до взаємодії деяких елементарних частинок; 2) підхід на основі поняття саморегулювання; 3) підхід на основі кооперативного прийняття рішень в суспільстві через угоди, компроміси, договори.

Термін “держава добробуту” став звичним явищем одразу після Другої світової війни. Період 1940-1970-х рр. став “золотим віком” держави добробуту (табл. 1).

Таблиця 1.

## Концепції та етапи розвитку держави добробуту [4, с. 11]

Види концепцій держави добробуту	Автор концепції та рік заснування	Характеристика концепції
1. Концепція моральної економіки	П.Свенсон, Томпсон (1989 р.)	Інститути розвинутого промислового капіталізму створюють уявлення про справедливість, мораль та встановлюють власний порядок розподілу матеріальних благ в суспільстві. Ці порядки формуються історично як наслідки “взаємної гри” між елітою та низовим класом. Моральна економіка є сучасним центральним суспільним інститутом, що формує нові відносини між індивідами і владою через політику добробуту (порядок проведення виборів, сімейне законодавство, система страхування).
2. Концепція суспільства ризиків	У.Бек, П.Балдуїн (1980-ті рр.)	Конфліктні фактори сучасного суспільства, на відміну від індустріального, суттєво змінились (ядерні катастрофи, хімікати, руйнування захисних механізмів землі). Соціальні конфлікти суспільства, яке розподіляє багатство, в міру технічної модернізації перетворюється в конфлікти суспільства, що розподіляє ризики. Ризики, що загрожують сучасному суспільству, не мають національних чи класових меж.
3. Концепція універсальної держави добробуту	Т.Маршалл, Р.Тітмус (1970-ті рр.)	Радикальна зміна поняття “громадянство” в зв’язку з успіхами сучасної держави добробуту – вперше в сучасній громадянській історії населення настільки захищено соціальними правами, що добробут людини перестав залежати від позиції на ринку праці. Категорія “громадянство” охоплює: громадянські (свобода думки, право власності, право рівності перед законом), політичні (право голосування, право на участь в політичних партіях) і соціальні (політика житла, соціального страхування, безкоштовної освіти) права.

На думку шведського економіста А.Ельмера [5], держава добробуту та існування соціальної групи індивідів з високим рівнем доходу – не одне і те саме. Для гарантування своїм громадянам високих доходів з боку держави необхідні значні суспільні вкладення. Тому категорію “держава добробуту” можна застосовувати лише тоді, коли усе суспільство несе відповідальність за благоденство грома-

дян. Держава добробуту – суспільство з певними зобов’язаннями по відношенню до своїх громадян. Англійський вчений Р.Тітмус відзначив, що держава добробуту має єдину мету – задоволення потреб людей, підвищення їх добробуту та умов життя [6]. За визначенням Бріггса (1961 р.) “держава добробуту – це держава, в якій політична влада через адміністративні інститути свідомо модифікує вільну гру ринко-

вих сил як мінімум в трьох напрямках: 1) гарантування індивідам та сім'ям мінімального доходу, щоб створити їм незалежність від коливань ринкових цін; 2) компенсація доходу сімей у випадку загрози соціально-економічних ризиків (безробіття, хвороба, старість), які можуть призводити до кризи в житті індивіда та його сім'ї; 3) гарантування всім громадянам, незалежно від їх статусу та класової приналежності, стандарту умов життя.

Д.Вінч сформулював тезу, що економіка добробуту є дослідженням матеріального благополуччя членів суспільства, взятих разом, в тій мірі, в якій на нього впливають рішення та дії приватних осіб і державних установ в залежності від змін економічного стану [7, с. 13]. Це означає, що економіка добробуту забезпечує суспільне благоденство при врахуванні недосконалостей ринку та необхідності державного втручання. Згідно класика теорії соціальної політики Г.Терборна [8], держава добробуту передбачає існування державних інститутів, завданням яких є просте та розширене відтворення населення, матеріальна підтримка його протягом усього життя, підвищення якості, кількості та умов існування. Для професора Девіда Хаймана (США) економіка добробуту – це нормативний аналіз економічних взаємодій з метою визначення умов ефективного використання ресурсів у структурі державних фінансів (через податки та субсидії) [9, с. 77]. Шведські економісти Кнут Віксель і Ерік Ліндаль теоретизували такі фінансові компоненти економіки добробуту, як справедливе оподаткування та обсяг і структура державних видатків з точки зору ефективної аллокації ресурсів між приватним і державним секторами. Отже, економіка добробуту стосується державних фінансів як інструмента аллокації ресурсів, розподілу й перерозподілу доходів, а також джерела фінансування суспільних благ та соціальних трансфертів.

Як видно з вищенаведених точок зору, держава добробуту нерозривно пов'язана з соціальною політикою. Соціальна політика як інструмент державного регулювання стала використовуватись з середини 1850-х рр. як філантропічна основа суспільства, що знаходиться поза державною політикою. В 1873 р. в Німеччині була заснована “Рада соціальної політики”, оскільки гострота соціальних проблем і поширення ліберальних поглядів вимагали своєї реалізації в праві та економіці. Соціалісти відстоювали значення державного втручання законодавчим шляхом. Таке суспільство було засноване в 1884 р. в Англії (суспільство Фабі-

ана)<sup>41</sup>.

В 1880-ті рр. в Німеччині кайзером Отто фон Бісмарком проводились реформи, і термін “соціальна політика” трактувався як комплекс спеціальних державних заходів, які регулювали різні типи захисту індустріальних працівників на виробництві (причина –страх перед можливою революцією). Сучасна державна соціальна політика, таким чином, виникла на базі протесту проти вад індустріалізації. Об'єктом соціальної політики в індустріальному суспільстві були “низові класи” (робітники). З реформуванням економіки західноєвропейських держав в післявоєнний період та експансією державного сектора соціальні заходи охопили значно ширше коло верств населення (соціальне страхування, перерозподіл доходів).

Організаційно-правове оформлення ідей держави загального благоденства пов'язують з ім'ям англійського політика Уільяма Беверіджа, пропозиції якого в 1942 р. закладені в основу ряду законів про державну систему медичного обслуговування та соціального забезпечення. На міжнародному рівні підставою для правового регулювання розбудови держави загального добробуту стали рішення Міжнародної організації праці (1944 р.).

На початок 1960-х рр. наукове обґрунтування формування соціально-політичних заходів перестало базуватися на будь-якій класовій основі (захист споживання). Сучасні визначення соціальної політики базуються на підходах, що виражають різні концепції “держави добробуту”. З 1970-х рр. поняття “соціальна політика” в концепціях зарубіжних економістів було замінено терміном “політика добробуту”. Держава загального добробуту в класичному розумінні виникла в зв'язку з демократизацією політичних систем, які чутливо реагують на тиск з боку виборців. З метою завоювання популяр-

<sup>41</sup> Фабіанське суспільство отримало свою назву на честь римського полководця Фабія Максима Веррукоса, який використав тактику очікування для перемоги над Ганнібалом. Невелика група перших членів суспільства з представників середнього класу, інтелігенції та професіоналів-радикалів, сформували свою політику на ідеї терплячого, стійкого переконання, раціонального планування, а не конфронтації. Перших фабіанців цікавили, насамперед, соціальні проблеми. В 1900 р. фабіанці зіграли головну роль у створенні Комітету представництва робітників. Фабіанство часто критикують за ідеї, які виправдовують владу еліти, що сформульовані людьми, які отримали гарну освіту та ігнорували значення ринку, де роль адміністраторів значно скромніша, ніж в планових економіках.

ності й політичної підтримки уряду та органи представницької влади йдуть на розширення соціальних трансфертів при відповідному збільшенні їх податкового забезпечення в розрахунку, що на вибори прийде більше охочих соціальних реципієнтів, ніж незадоволених податкоплатників.

На сьогодні склались три напрямки розвитку теорій держави добробуту: 1) функціональна теорія держави добробуту (ґрунтується на понятті громадянства та необхідності розширення громадянських прав, що є основою рівності); 2) економічна теорія державної політики (базується на пристосуванні економічної ліберальної теорії М.Фрідмена під макроекономічні дослідження державних витрат, на основі чого вивчається взаємозв'язок індустріального розвитку та існування владних еліт); 3) плюралістична теорія способів формування політики (досліджуються процеси формування влади та політики, підкреслюється факт, що в суспільстві виникають конфлікти сторін, а громадяни мають можливість висловлювати свою думку через демократичні вибори).

Діяльність держави добробуту охоплює дві основні сфери: а) активність щодо виробництва послуг соціального сервісу (соціальний захист, лікарняний догляд, соціальна допомога, допомога в отриманні освіти та житла, система ув'язнення) у випадках, якщо індивіди та їх сім'ї знаходяться в особливих обставинах або відчують життєві труднощі; б) державне регулювання приватної діяльності, яка безпосередньо змінює життєві умови окремих соціальних груп (податкова політика, захист споживання, впровадження освітніх програм).

Отже, концепція держави добробуту побудована на ідеї велферизму (*welferism*) – переконанні, що за своїм призначенням уряд повинен взяти на себе матеріальне забезпечення людей, які самостійно неспроможні забезпечити належний рівень власного існування (“приватизувати бідноту”) [10, с. 32]. Проте бюджетне фінансування державних програм, які забезпечують безкоштовне для споживачів користування основними суспільними благами, неминуче призводить до суттєвого розростання державних функцій та обсягів бюджетних витрат, що входить в протиріччя з вимогами ліберальної економіки й принципом “природного порядку”.

Автор “Економічної теорії добробуту” Артур Пігу проблему суспільного добробуту зводив до росту багатства, оскільки “неможливо збільшити частку бідних в національному багатстві не збільшуючи водночас усього наці-

онального дивіденду” [11, с. 648]. Економічний добробут *A. Пігу* визначав як частину загального добробуту, яка може бути виміряна за допомогою грошей. Проте економічний добробут не слугує показником добробуту в цілому.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття стали етапом зламу й трансформації уявлень про роль держави добробуту, чому сприяла як фіскальна криза держави благоденства внаслідок непосильності навіть для найбагатших країн фінансувати завищені соціальні зобов'язання перед своїм населенням, так і глобалізація суспільного життя в усіх його проявах [12; 13]. Сьогодні більшість країн світу постали перед фактом необхідності перерозподілу повноважень й фінансових ресурсів між центральним урядом та органами місцевого самоврядування на користь останніх під гаслом “наближення уряду до людей”. Західні демократичні держави є комплексними структурно-адаптивними системами, що складаються з підсистем меншого порядку (штатів, земель, кантонів, департаментів тощо), в склад яких входять більш дрібні саморегульовані адміністративно-територіальні одиниці. Роль центральних органів влади та управління, як правило, обмежується трьома головними функціями: задовольняти невідповідні для суб'єктів господарювання, проте необхідні приватні й суспільні потреби; створювати умови для ефективного підприємництва, гарантувати легітимність та захист власності; убезпечувати особистість, суспільство, державу [10, с. 33-34].

Рівновага між можливостями та провалами ринку й держави, оптимальне співвідношення між централізацією та децентралізацією бюджетних ресурсів об'єктивно сприяють формуванню системи змішаної економіки. Американський соціолог Френсіс Фукуяма стверджує, що в країнах Заходу давно утворилась “універсальна держава”, яка не орієнтується односторонньо на ринкові сили або урядову владу. Якщо в сфері господарювання доцільно обмежувати “бюрократичну енергію” офіційних установ та стимулювати приватну ініціативу, то під кутом зору забезпечення прав і свобод, соціальних гарантій, національної безпеки, правового захисту власності держава не має альтернативи.

Функціонування змішаної економіки на ідеях держави загального добробуту спричиняє серйозні макроекономічні наслідки, оскільки затрати на реалізацію соціально-економічних цілей не повністю відображаються в цінах і, отже, фінансуються через бюджетний механізм за рахунок податків (в основу фіскально-

бюджетної структури держави загального благоденства закладені перерозподільчі фінансові процеси, за допомогою яких вирішуються проблеми стимулювання ефективності виробництва, стримування інфляції, забезпечення рівня зайнятості, фінансової підтримки окремих галузей економіки та вразливих категорій населення). Діяльність держави благоденства породжує важливу проблему – неможливість забезпечення очікуваного обсягу і якості послуг через обмеженість бюджетних ресурсів (надмірне розростання держави добробуту може завершитися руйнуванням її економічної основи). Тому

в останні роки функції держави загального добробуту помітно модифіковані, масштаби перерозподільчих процесів скорочені за рахунок копіювання державним сектором ринкових підходів.

На Заході склались дві моделі змішаної економіки: одна – з переважанням ринково-ліберальних, а інша – державно-регламентованих елементів. Наведені в табл. 2 відмінності між двома моделями окреслюють лише основні контури взаємозалежності ефективного ринкового й активного державного секторів, між якими існують численні проміжні стани.

Таблиця 2.

**Типологічні риси змішаної держави [10, с. 35]**

Ліберально-монетаристська концепція	Стабілізаційно-трансфертна концепція
Роль держави в економіці	
Мінімальне втручання уряду в економічні процеси, пріоритет приватної власності, обмеження державних інвестицій соціальною сферою та інфраструктурою	Багатоукладна економіка при розвинутому державному секторі, активне державне регулювання через ціни, пільги, тарифи, державні замовлення й закупівлі, бюджетна підтримка науки, освіти, охорони здоров'я
Фінансово-бюджетна та монетарна політики	
Пріоритет збалансованих бюджетів, рестрикції державної заборгованості, обмеження грошової маси	Регульовані бюджетні дефіцити, позикове фінансування інвестицій, помірна інфляція
Соціальна політика	
Створення робочих місць, адресна соціальна підтримка, діяльність приватних страхових компаній та пенсійних фондів	Державні гарантії стандарту життя та рівня зайнятості, державні системи пенсійного забезпечення та соціального страхування
Зовнішньоекономічна політика	
Політика вільної торгівлі (фритредерство) за спорадичних тарифних й нетарифних обмеженнях зовнішньоекономічних зв'язків	Політика протекціонізму засобами митних тарифів, квотування й ліцензування експортно-імпортних операцій, використання ембарго

Таким чином, в чистому вигляді ні держава загального добробуту, ні абсолютна ринкова економіка існувати не можуть. В реальній суспільній практиці лібералізм співіснує та по-стійно комбінується з етатизмом (від фр. *etat* – держава). Складовими етатизму є дирижизм, патерналізм та патронаж, детальна характеристика яких наведена в рис. 1.

Економіка добробуту відрізняється від приватно-ринкового господарювання тим, що торкається матеріального інтересу суспільства як цілого, а не окремих фізичних чи юридичних осіб. В арсеналі засобів реалізації політики суспільного добробуту на першому місці знаходяться публічні фінанси. Дж.Б'юкенен скептично ставиться до держави добробуту, зауважуючи, що “сучасним економістам не варто було б давати такі поради, практично здійсними хіба що марнотратним диктатором; краще б вони звернули увагу на систему, в якій приймаються

політичні рішення” [14, с. 18]. Вчений зауважує, що в основі політичної економії соціального благодійництва за рахунок податкоплатників знаходиться економічний інтерес у формі політичної ренти. Коли бідні в порядку “націоналізованого розподілу” отримують виплати з бюджету, нічого не даючи взамін, порушується основоположний принцип еквівалентності обміну. Західною соціологічною наукою доведено, що соціальна сфера – це політизована економіка, де рішення мало залежать від економістів [10, с. 53]. Проте держава загального добробуту як ідея і модель державотворення зберігає значну політичну підтримку, маючи переконливе теоретичне обґрунтування. Дж.Гелбрейт, наприклад, вважав, що держава в сучасному західному суспільстві активно стримує соціальне розшарування, що забезпечує суспільну стабільність [15].

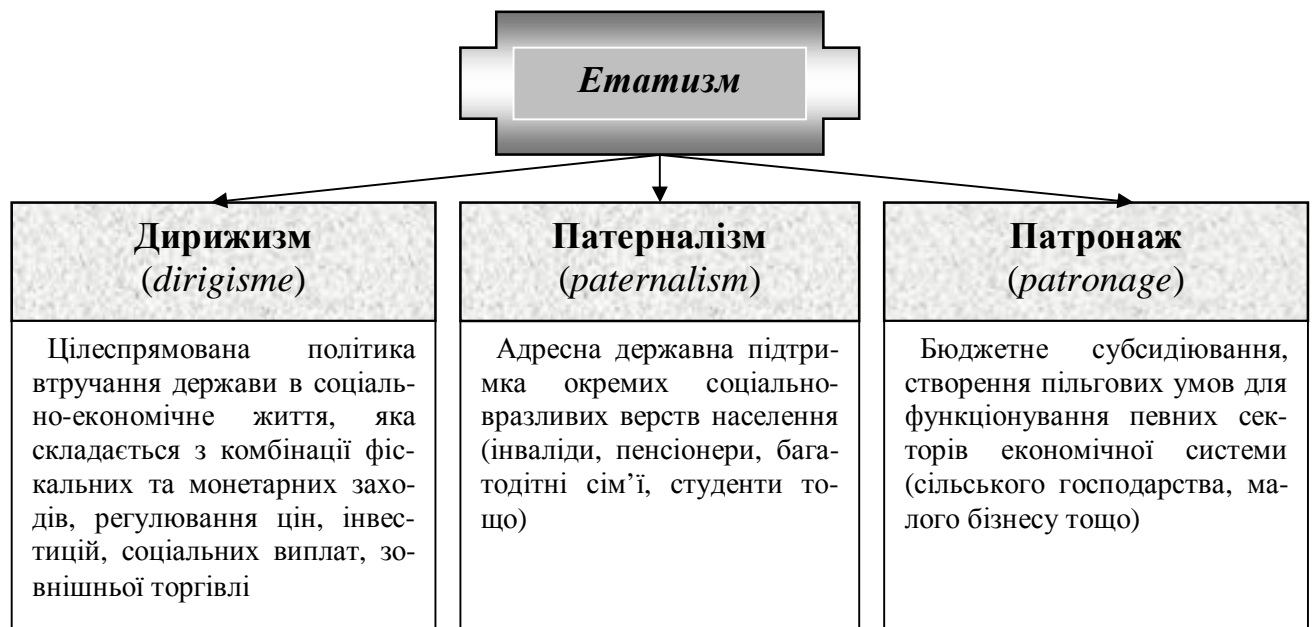


Рис. 1. Різновиди політики етатизму

В промислово розвинутих країнах світу соціальні видатки (в т.ч. на освіту та охорону здоров'я) становлять від 15 до 35% ВВП. В країнах, що розвиваються, такі видатки коливаю-

ються лише в межах від 5 до 10% ВВП (табл. 3), що свідчить про недостатній рівень розвитку в таких країнах базових елементів держави загального благоденства.

Таблиця 3.

Витрати на охорону здоров'я та освіту, 1998-2001 рр. [16, с. 76-79]

Країна	Очікувана тривалість життя, роки	Чисельність студентів на 1000 чоловік	Витрати на охорону здоров'я, % до ВВП	Витрати на освіту, % до ВВП
Великобританія	77,9	34	5,9	4,7
Німеччина	78,0	25	8,0	4,4
Франція	78,7	34	7,2	5,9
Литва	72,3	33	4,1	6,1
Польща	73,6	37	4,2	5,4
Росія	65,3	44	2,0	3,1

Отже, державу добробуту характеризують наступні ознаки:

- значні масштаби перерозподілу ВВП через бюджетну систему (від половини ВВП в країнах Західної Європи, до третини – в США);
- соціальний характер видаткової частини бюджетів (фінансування інвестицій в людський капітал (освіта, охорона здоров'я), соціальної компенсації з безробіття та низьких доходів);
- велике значення зовнішньої торгівлі (25-50% обсягу ВВП);
- формування бюджетних доходів переважно за рахунок прогресивного прибуткового оподаткування фізичних осіб;
- бюджетне субсидіювання окремих галузей промисловості та сільськогосподарського

виробництва.

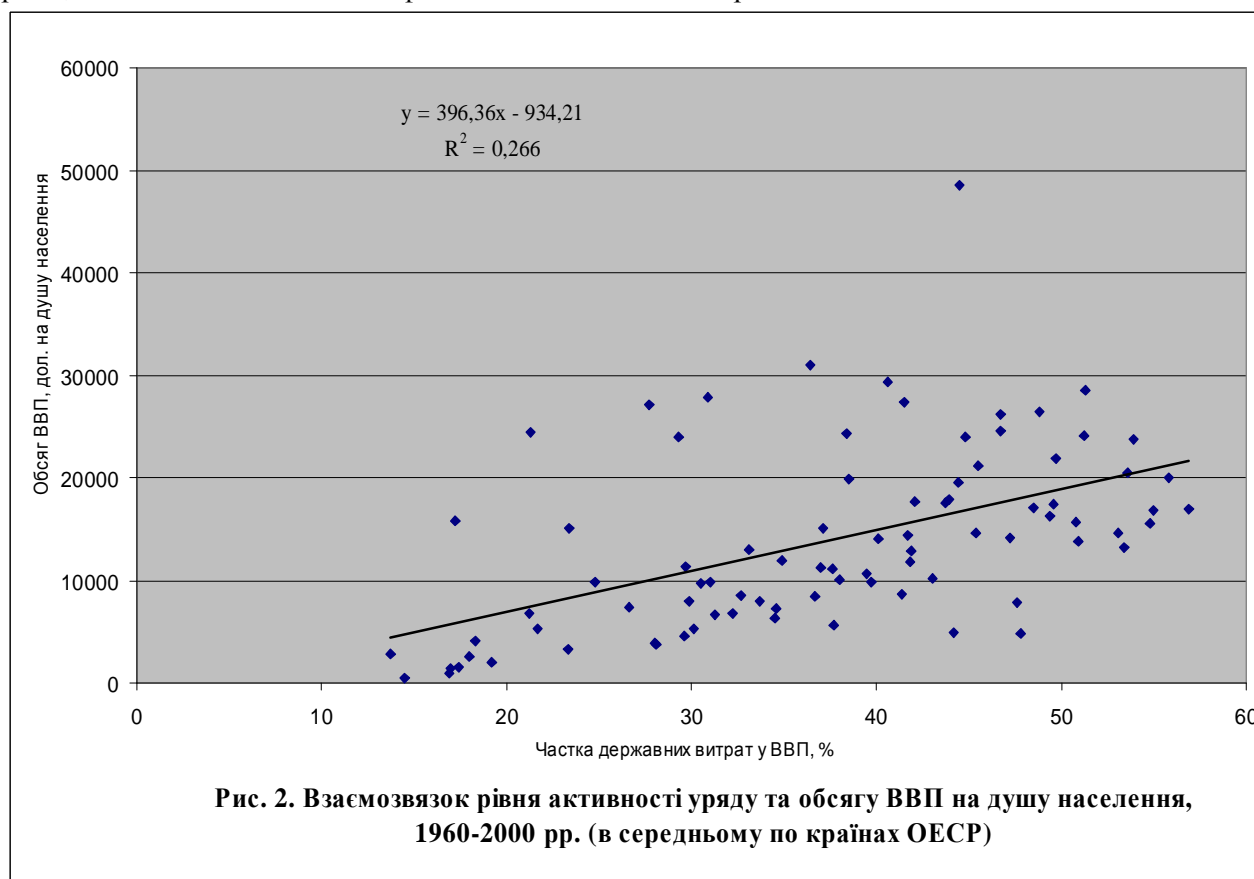
Дебати про роль держави в економіці, як правило, розглядаються в академічній літературі через стабілізаційну функцію, аллокацію та дистрибуцію. Багато дослідників відзначають той факт, що публічні витрати можуть бути значно меншими та більш ефективнішими, ніж існують на сьогодні [17; 18; 19; 20; 21; 22]. Проведені авторські емпіричні дослідження зв'язку рівня державних витрат (в т.ч. соціальних) у ВВП та темпу його зростання на душу населення по розвинутих країнах – членах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) – вказують на пряму залежність між часткою ВВП, що перерозподіляється через бюджет, і темпами економічного зростання (рис. 2), хоча аналогічні дослідження по краї-

нах з перехідною економікою та середнім рівнем доходу на душу населення вказують на цілком протилежні результати [23]. Такий парадокс можна пояснити наступним чином:

1) обернений зв'язок між часткою ВВП, що перерозподіляється через бюджет, і темпами економічного зростання (ВВП на душу населення) для країн з середнім доходом може впливати з аллокаційної неефективності державних витратків (коли їх перерозподіл та мобілізація через неефективність інституцій громадянського суспільства та невідпрацьовані бюджетні процедури відображають вплив не загальноекономічних, а вузькокорпоративних інтересів, або ж є свідченням неефективного бю-

джетного менеджменту та розвитку корупції в таких країнах, що підтверджується низкою досліджень [24; 25; 26];

2) прямий зв'язок між часткою ВВП, що перерозподіляється через бюджет, і темпами економічного зростання (ВВП на душу населення) для розвинутих країн є свідченням протилежної тенденції, оскільки інституціональна організація публічних фінансів у них є високочутливою до суспільного вибору, внаслідок чого і макроекономічний ефект від експансії суспільного сектора є більш позитивним, що засвідчує важливість такого параметра, як якість бюджетного менеджменту для сприятливої макроекономічної динаміки.



Резюмуючи розгляд проблеми, відзначимо, що розширення державного регулювання економіки виправдане лише до тих пір, поки “провали держави” не починають перевищувати втрати від “провалів ринку”. Розмір державної активності повинен відповідати попиту на суспільні блага, масштабам зовнішніх ефектів, реальним можливостям країни з управління наявними ресурсами.

#### Література.

1. Machlup F. Methodology of Economics and other Social Sciences. –New York: Academic

Press, 1978.

2. Пономаренко О.І., Перестук М.О., Бурим В.М. Сучасний економічний аналіз: У 2 частинах. Частина II: Макроекономіка. –К.: Вища школа, 2004.

3. Sen A.K. Collective Choice and Social Welfare. –San Francisco: Holden Day, 1970.

4. Церкасевиц Л.В. Трансформація концепції соціальної політики в країнах Західної Європи // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. –2004. – №2 (32). –с. 5-17.

5. Elmer A., Blomberg S., Harrison L., Petersson D. Svensk Socialpolitik. –Lund: Sweden,

- 1988.
6. Titmuss R.M. *Essays on the Welfare State*. –London: Allen & Unwin, 1976.
  7. Winch D.M. *Analytical Welfare Economics*. –Harmondsworth: Penguin Books, 1971.
  8. Therborn G. *Challenges to the Welfare State*. –New Delhi, 1986.
  9. Hyman D.N. *Public Finance*. –Chicago: The Dryden Press, 1990.
  10. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті: Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів. –Львів: Каменяр, 2000.
  11. Pigou A.C. *The Economics of Welfare*. – London: MacMillan, 1962.
  12. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація. Антиглобалізація / Пер. з англ. –К.: К.І.С., 2004. – 180 с.
  13. Дікон Б., Халс М., Стабс П. Глобальна соціальна політика. Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту / Пер. з англ. – К.: Основи, 1999. –346 с.
  14. Бьюкенен Дж. *Сочинения* / Пер. с англ. –М.: Таурис Альфа, 1997.
  15. Гелбрейт Дж.К. *Суспільство блага. Пора гуманності*. –К.: Скарби, 2003. –160 с.
  16. Корнейчук В. Созидательное благосостояние как целевой фактор // *Экономист*. –2004. –№12. –с. 76-79.
  17. Landau D. *Government Expenditure and Economic Growth: a Cross-Country Study* // *Southern Economic Journal*. –1983. –Vol. 49. – №3.
  18. Michael S.B., Michael N. *Private Sector Development During Transition* // World Bank. – Washington, DC, 1996.
  19. Cornes Richard, Sandler Todd. *The Theory of Externalities, Public Goods, and Club Goods*. – Cambridge University Press, 1986.
  20. Rawles John. *A Theory of Justice*. – Cambridge: Harvard University Press, 1971.
  21. Persson T., Tabellini G. *Political Institutions and Policy Outcomes: What are the Stylized Facts?* – Mimeo, 2001.
  22. Rodrik D. *Institutions for the High-Quality Growth: What they are and How to Acquire them* // NBER Working Paper. – 2000. – № 7540.
  23. Afonso A., Schuknecht L., Tanzi V. *Public Sector Efficiency: An International Comparison* // Working Paper. European Central Bank. – 2003. – № 242 (July) // [www.ecb.int](http://www.ecb.int).
  24. Мілер В., Гределанд О., Кошечкіна Т. Звичаєва корупція? Громадянин та уряд в посткомуністичній Європі. – К., 2004. –328 с.
  25. Роуз-Екерман С. Корупція та урядування: причини, наслідки та зміни. –К., 2004. –96 с.
  26. Роузфилд С. Сравнительная экономика стран мира: культура, богатство и власть в XXI веке / Пер. с англ. – М., 2004. –432 с.
- Статья поступила в редакцию 15.01.2007